



**EPITETLARNING KOGNITIV MODEL SIFATIDA  
KONSEPTUALIZATSIYASI**

*Axmedova Dilnoza Abdumannonovna*

*Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM*

*Fakultetlararo xorijiy tillar kafedrasi o'qituvchisi*

***Annotatsiya.** Maqolada epitetlarning kognitiv model sifatida konseptualizatsiyasi tahlil qilinadi. Epitetlar faqat badiiy tasvir vositasi sifatida emas, balki matndagi ob'ekt va hodisalarni mental xaritada tasvirlash, ularning atributlarini ko'rsatish, semantik tarmoqlarni shakllantirish va o'quvchining tafakkurini faollashtirishda muhim rol o'ynashi ko'rsatib beriladi. Shuningdek, maqolada epitetlarning metaforik va estetik funksiyasi, matn ekspressivligini oshirishdagi roli ham yoritilgan.*

***Kalit so'zlar:** epitet, kognitiv model, konseptualizatsiya, matn ekspressivligi, mental xarita, metafora.*

*Аннотация. В статье анализируется концептуализация эпитетов как когнитивной модели. Эпитеты рассматриваются не только как художественное средство, но и как инструмент визуализации объектов и событий в ментальной карте, отображения их атрибутов, формирования семантических сетей и активизации когнитивной деятельности читателя. Также освещены метафорическая и эстетическая функции эпитетов, их роль в повышении экспрессивности текста.*

*Ключевые слова: эпитет, когнитивная модель, концептуализация, экспрессивность текста, ментальная карта, метафора.*

*Annotation. The article analyzes the conceptualization of epithets as a cognitive model. Epithets are considered not only as an artistic device but also as a tool for visualizing objects and events in a mental map, representing their attributes, forming semantic networks, and activating the reader's cognitive processes. The*



*metaphorical and aesthetic functions of epithets and their role in enhancing textual expressiveness are also highlighted.*

*Keywords: epithet, cognitive model, conceptualization, text expressiveness, mental map, metaphor.*

## **Kirish.**

Epitetlar lingvistika va kognitiv fanlar kontekstida ko‘p qirrali o‘rganiladigan badiiy vositalardan biri hisoblanadi. An’anaviy tilshunoslikda epitetlar faqat tasviriy va emotsional funktsiyasi bilan chegaralangan deb qaralsa, zamonaviy kognitiv yondashuvlar ularni matnni konseptualizatsiya qiluvchi model sifatida ko‘rib chiqadi. Bu yondashuv epitetlarni faqat badiiy bezak vositasi sifatida emas, balki inson tafakkurida ob’ekt, hodisa yoki holatni mental tasvirlash, tuzilmasini shakllantirish va ma’noni kognitiv darajada anglash vositasi sifatida tahlil qiladi. Shu nuqtai nazardan epitetlar kognitiv lingvistikada konseptual birlik, badiiy matnning mental modeli va tafakkur faoliyatini faollashtiruvchi element sifatida qaraladi.

Epitetlarning konseptualizatsiyasi bir tomondan lingvistik-semantik tahlilga, boshqa tomondan esa kognitiv psixologiya va mantiqiy tafakkur modeliga tayanadi. Epitetlar ob’ektning asosiy xususiyatlarini ta’kidlaydi, uning atributlarini ko‘rsatadi va voqealarning kontekstual mazmunini shakllantiradi. Masalan, “sokin tun”, “yovvoyi tabiat”, “nurli yuz” kabi epitetlar nafaqat vizual va emotsional tasvir beradi, balki talabaning yoki o‘quvchining mental xaritasida voqelikni konseptual ravishda tashkil qiladi. Shu tariqa epitetlar orqali til va tafakkur o‘rtasida yaqin bog‘liqlik vujudga keladi.

## Epitetlar va kognitiv konseptualizatsiya

Kognitiv lingvistikaga ko‘ra, har bir epitet til orqali mental konseptni hosil qiladi. Mental konsept – bu inson ongida ob’ekt, hodisa yoki shaxs haqidagi abstrakt va tasviriy tasavvurlarning majmuasidir. Epitetlar konseptlarni boyitadi, ularni rang-barang qiladi va ular orqali ob’ektning ko‘p o‘lchamli tavsifi yaratiladi. Shu bilan birga, epitetlar voqelikni faqat tashqi belgilar orqali emas, balki ichki sifat va hissiy holat nuqtai nazaridan ham tasvirlaydi.



Masalan, “shafqatsiz shamol” epiteti nafaqat shamolning kuchini bildiradi, balki u bilan bog‘liq hissiy tajribani ham konseptualizatsiya qiladi: qo‘rquv, xavotir yoki hayrat. Shu tarzda epitetlar matnni kognitiv model sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Talaba yoki o‘quvchi matnni o‘qiganda, epitetlar uning ongida ob’ektni mental xaritada joylashtiradi, voqea zanjirini konseptual tarzda idrok etishga yordam beradi.

Epitetlarning kognitiv model sifatida konseptualizatsiyasi bir nechta asosiy komponentlarni o‘z ichiga oladi: semantik komponent (epitetning ma’nosi), pragmatik komponent (qo‘llanilish konteksti), emotsional komponent (hissiy ohang) va stilistik komponent (matnning badiiy uslubi). Bu komponentlar birlashib, epitetni faqat so‘z birikmasi emas, balki kognitiv konsept sifatida qabul qilishga imkon yaratadi.

### Ob’ektni tasvirlash va mental xaritalar

Epitetlar yordamida ob’ektlar va hodisalar mental xaritalarda tasvirlanadi. Mental xarita – bu tafakkurda shakllangan voqelikning ichki modeli bo‘lib, unda ob’ektning atributlari, o‘zaro aloqalari va hodisalarning sabab-oqibat zanjirlari aks etadi. Epitetlar bu xaritani boyitadi, voqelikni yanada aniq va rang-barang qiladi. Masalan, “sokin daryo” epiteti nafaqat daryoning tashqi ko‘rinishini tasvirlaydi, balki o‘quvchida tinchlik va osoyishtalik hissi uyg‘otadi, bu esa mental konseptni hissiy darajada boyitadi.

Epitetlar matnning narrativ tuzilishini ham konseptual darajada shakllantiradi. Syujetdagi voqealar epitetlar yordamida rangli va jonli bo‘lib ko‘rinadi, har bir epitet o‘quvchining tafakkurida voqealarni mental modelga joylashtiradi. Shu tariqa epitetlar badiiy matnni mental tajribaga aylantirish vositasi sifatida xizmat qiladi.

### Epitetlar va semantik tarmoqlar

Kognitiv lingvistika nuqtai nazaridan, epitetlar semantik tarmoqlarni shakllantiradi. Har bir epitet asosiy leksik ma’noga ega bo‘lib, boshqa leksik birliklar bilan bog‘lanadi va matn kontekstida semantik tarmoq hosil qiladi. Masalan, “yovvoyi tabiat” epiteti “o‘rmon”, “hayvon”, “changalzor”, “bo‘ron” kabi leksik



birliklar bilan bogʻlanadi va voqelikni koʻp oʻlchamli tasvirlaydi. Bu semantik tarmoq epitetning kognitiv konsept sifatida oʻquvchida hosil boʻlishini taʼminlaydi.

## Epitetlarning metaforik va asosiy konseptual funksiyasi

Epitetlar koʻpincha metaforik xarakterga ega boʻlib, ularning asosiy konseptual vazifasi matnga chuqur maʼno va tasviriylik kiritishdir. Masalan, “oltin kuz” epiteti faqat kuzning rangini emas, balki mavsumning hissiy va estetik tasvirini ham konseptualizatsiya qiladi. Shu tariqa epitetlar metafora va simvolizm orqali matnning kognitiv modelini boyitadi, oʻquvchining tafakkurida yangi obrazlar hosil qiladi.

## Epitetlar va kognitiv tafakkur

Epitetlarning konseptualizatsiyasi talabalarning kognitiv rivojlanishida ham muhim rol oʻynaydi. Epitetlarni oʻrganish talabaning analitik, tanqidiy va obrazli tafakkurini faollashtiradi. Epitetlarni matnda aniqlash, ularni kontekst bilan bogʻlash va oʻz maʼnosini tushuntirish jarayonida talaba mantiqiy va abstrakt fikrlash koʻnikmalarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, epitetlar tafakkur jarayonida assotsiativ va vizual fikrlashni ham ragʻbatlantiradi.

Epitetlar talabalarda matnni idrok etishning ikki darajasini shakllantiradi: yuzaki (lexik va semantik) va chuqur (kognitiv, emotsional va konseptual) darajalar. Bu ikki daraja birlashib, oʻquvchida badiiy matnning kompleks kognitiv modeli hosil boʻladi.

## Epitetlar va didaktik qoʻllanilishi

Oʻqitishda epitetlarni kognitiv model sifatida oʻrganish talabalarning til va adabiyot bilimi koʻnikmalarini rivojlantiradi. Masalan, talabalarga matndan epitetlarni ajratib olish, ularni kontekstga joylashtirish, sinonim va antonimlarini topish, metaforik maʼnosini tushuntirish kabi vazifalar berish mumkin. Shu orqali talabaning kognitiv tafakkuri faollashadi, badiiy tasvirlarni anglash qobiliyati rivojlanadi va matn bilan ishlash koʻnikmalari mustahkamlanadi.

## Xulosa.

Xulosa qilib aytganda, epitetlar nafaqat badiiy tasvir va emotsional-ekspressiv vosita sifatida, balki kognitiv model sifatida konseptualizatsiya



qilinadigan lingvistik birlik sifatida muhim ahamiyatga ega. Ular matnda voqealar va ob'ektlarni mental xaritada tasvirlaydi, semantik tarmoqlarni shakllantiradi, metaforik va estetik qatlamlar hosil qiladi, o'quvchining tafakkurini faollashtiradi va konseptual darajada voqelikni idrok etishga yordam beradi. Shu sababli epitetlarni o'rganish va ularni matn kontekstida kognitiv model sifatida tahlil qilish tilshunoslik va adabiyotshunoslikning dolzarb masalalaridan biri bo'lib qolmoqda.

## FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Komilovich, S. S., & Abdumannonovna, A. D. (2025). MAUGHAM IJODIDA INSONIY FOJIA MANZARASI. In International Conference on Multidisciplinary Sciences and Educational Practices (pp. 152-159).
2. Abdumannonovna, A. D. (2022). German as the language of science: problems and perspectives. World Bulletin of Social Sciences, 7, 22-24.
3. Yakubov, I., & Niyazova, M. (2023). «ЁШ ВЕРТЕРНИНГ ИЗТИРОБЛАРИ» РОМАНИДА СЕНТИМЕНТАЛ, ПРАГМАТИК ВА РАЦИОНАЛ КАЙФИЯТЛАР МУНОСАБАТИ. In Conferences (Vol. 1, No. 1).
4. Jumanazarovna, N. M. (2025). SENTIMENTAL QAHRAMON OBRAZI: GYOTE VA UNING ZAMONDOSHLARI IJODIDA. Modern education and development, 40(6), 109-113.
5. Xalilovna, S. N. (2026). INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA RANG BILDIRUVCHI SO'ZLARNING MADANIYATGA XOS MAZMUNLARI. Modern education and development, 45(2), 332-337.
6. Xalilovna, S. N. (2026). INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA MUOMALA MADANIYATI VA NUTQ AKTLARI. Modern education and development, 44(3), 291-296.
7. Umid Ulug'bek o'g, M. (2026). XORIJIY ASARLARDA KONSEPSIYAVIY METAFORALARNI TALABALARGA O'RGATISH STRATEGIYALARI. Modern education and development, 44(3), 144-149.
8. Umid Ulug'bek o'g, M. (2026). KONSEPSIYAVIY TAFAKKUR VA TIL KOMPETENSIYASI O'RTASIDAGI BOG'LIQLIKNI O'QITISHDA QO'LLASH. Modern education and development, 44(3), 150-155.



9. Umid Ulug'bek o'g, M. (2026). ADABIY ASARLAR ASOSIDA KONTEKSTUAL O 'QITISH: NAZARIYA VA AMALIYOT. Modern education and development, 44(3), 156-161.
10. Umid Ulug'bek o'g, M. (2026). XORIJIY VA MILLIY ASARLAR ORQALI MADANIYATLARARO KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH. Modern education and development, 44(3), 162-167.